

Ο ρόλος της πορνογραφίας ως σύγχρονης παγκόσμιας βιομηχανίας, οι επιπτώσεις της στην πολιτισμική, κοινωνική και προσωπική ζωή, και οι ανησυχίες γύρω από την εξέλιξή της, τη διείσδυσή της στα μέσα επικοινωνίας και τη θέση της στην κοινωνία, είναι σημαντικές πτυχές που, ενώ στη Δύση αποτελούν αντικείμενο έντονης αντιπαράθεσης και συζήτησης τα τελευταία τριάντα χρόνια, στην Ελλάδα μόλις τώρα εντάχθηκαν στην ακαδημαϊκή έρευνα και συζήτηση. Το άρθρο αυτό έρχεται να καλύψει αυτό το κενό, έχοντας ως στόχο να παρουσιάσει μέσα από κριτική ανάλυση τον τρόπο με τον οποίο η πορνογραφία συνδέεται με ένα νεότερο –και για αρκετούς εξίσου προβληματικό– φαινόμενο, αυτό της «σεξουαλικοποίησης» της καθημερινής κουλτούρας και των Μέσων. Αρχικά γίνεται μια χαρτογράφηση της εξέλιξης της πορνογραφίας ως αντικείμενου μελέτης, όπως επίσης και της έντονης συζήτησης και αντιπαράθεσης μεταξύ ακτιβιστών, νομικών και ακαδημαϊκών. Το άρθρο υποδεικνύει τις δυσκολίες και την πολυπλοκότητα του φαινομένου της πορνογραφίας, όπως αυτό εξελίσσεται μέσα από τις νέες τεχνολογίες, κουλτούρες και οικονομίες, καταλήγοντας σε μια εξέταση των νομοθετικών ρυθμίσεων και πρωτοβουλιών σε διεθνές επίπεδο, και θέτοντας ερωτήματα που πιθανώς να θεωρηθούν ως κοινói προβληματισμοί σε αυτό το τόσο ασταθές περιβάλλον. ☪

ΠΟΡΝΟΓΡΑΦΙΑ, ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΠΑΛΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

Κατερίνα Σαρκιάκκ
Λίζα Τσαλίκκ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι ορισμοί της πορνογραφίας συχνά παρουσιάζονται ως αντιφατικοί ή εφήμεροι. Οι όροι, όμως, με τους οποίους γίνεται αναφορά στην πορνογραφία αντανακλούν όχι μόνο τη σκοπιμότητα της χρήσης τους, προκειμένου να διαχωριστούν τα όρια μεταξύ υψηλής και χαμηλής κουλτούρας, μεταξύ σεμνού και άσεμνου περιεχομένου, μεταξύ ερασιτεχνικού και εμπορικού σεξ, αλλά και την πολιτική των ιδεών που τους συνοδεύουν. Η λέξη *πορνό*, λοιπόν, αντικαθίσταται από τους περισσότερο «ουδέτερους» όρους «ενήλικη διασκέδαση» (adult entertainment) και «υλικό ερωτικού περιεχομένου» (erotica). Ειδικά την πρώτη έννοια προτιμά η ίδια η βιομηχανία της πορνογραφίας, ενώ η δεύτερη χρησιμοποιείται στην αντιπαράθεση έντεχνου-άτεχνου και όμορφου-άσχημου (Paasonen, Nikunen & Saarenmaa, 2007β). Και ενώ η πορνογραφία διαχωρίζεται σε «σκληρό» και «μαλακό» πορνό (hardcore/soft), όπως άλλωστε και σε αναρίθμητες υποκατηγορίες, τα όρια μεταξύ του πορνογραφικού και του μη πορνογραφικού είναι πλέον πορώδη και θολά, καθώς τα διαφορετικά ύφη, σενάρια και συμβάσεις της πορνογραφικής κουλτούρας έχουν διεισδύσει και διατρέχουν τόσο την κουλτούρα των Μέσων (media culture) όσο και τη λαϊκή κουλτούρα (popular culture).

Όχι μόνο οι ορισμοί, αλλά και ο ρόλος της πορνογραφίας ως σύγχρονης παγκόσμιας βιομηχανίας, οι επιπτώσεις της για την πολιτισμική, κοινωνική και προσωπική ζωή, και οι ανησυχίες γύρω από την εξέλιξή της, τη διείσδυσή της στα μέσα επικοινωνίας και τη θέση της στην κοινωνία, είναι σημαντικές πτυχές που, ενώ έχουν μια ιστορία τουλάχιστον τριάντα χρόνων στη δημόσια συζήτηση στον Δυτικό κόσμο, στην Ελλάδα μόλις τώρα παίρνουν τη θέση που τους αρμόζει στην ακαδημαϊκή θεματολογία. Το άρθρο αυτό έρχεται να καλύψει αυτό το κενό, έχοντας ως στόχο να παρουσιάσει μέσα από κριτική ανάλυση τον τρόπο με τον οποίο η πορνογραφία συνδέεται μ' ένα νεότερο –και για αρκετούς εξίσου προβληματικό– φαινόμενο, αυτό της «σεξουαλικοποίησης» της καθημερινής κουλτούρας και των Μέσων. Αρχικά γίνεται μια χαρτογράφηση της εξέλιξης της πορνογραφίας ως αντικείμενου μελέτης, στοχασμού και ανάλυσης, όπως και της έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ ακτιβιστών, νομικών και ακαδη-

μαϊκών. Μέσα από την ανάλυση διεθνών τάσεων, το άρθρο προσεγγίζει τις νέες εξελίξεις και υποστηρίζει ότι τόσο το θέμα της πορνογραφίας όσο και το θέμα της σεξουαλικοποίησης αποτελούν κείρια και αντιφατικά σημεία αναφοράς για τον ακαδημαϊκό χώρο, όπως και για τον πολιτειακό/πολιτικό, ακτιβιστικό και καταναλωτικό. Αυτό δεν σημαίνει ότι η συζήτηση έχει παραμείνει στα ίδια επιχειρήματα, μολονότι πολλά απ' αυτά εξακολουθούν να αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι στην προσπάθεια κατανόησης της πορνογραφίας: αντίθετα, νέες συντεταγμένες και δυναμικές έρχονται να εμπλουτίσουν τη θεωρία (σε επίπεδο έρευνας, ανάλυσης και γνώσης) και την πράξη (σε επίπεδο ακτιβισμού, κατανόησης και ρύθμισης), όσον αφορά τη σύγχρονη πορνογραφία και τις εκφράσεις της. Η σημερινή πραγματικότητα, όμως, απαιτεί να διευρύνουμε την ερευνητική οπτική μας και να λάβουμε υπ' όψιν έρευνες ιστορικού, κοινωνικού και ψυχολογικού περιεχομένου.

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΠΟΡΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

Η πορνογραφία, με την έννοια της ρητής απεικόνισης γεννητικών οργάνων και σεξουαλικών πρακτικών με σκοπό τη σεξουαλική διέγερση,¹ άρχισε να αποτελεί ξεχωριστή κατηγορία γραπτής και οπτικής αναπαράστασης μόλις στις αρχές του 19ου αιώνα. Στην Ευρώπη της πρώιμης νεωτερικότητας, μεταξύ 1500 και 1800, η πορνογραφία αποτελούσε, τις περισσότερες φορές, ένα όχημα που έκανε χρήση του σεξ, για να ασκήσει κριτική στη θρησκευτική και πολιτική εξουσία. Σιγά-σιγά, την εποχή της νεωτερικότητας στη Δύση (μεταξύ Αναγέννησης, Διαφωτισμού και Γαλλικής Επανάστασης), η πορνογραφία αναδύθηκε, με την εξάπλωση της τυπογραφίας και της έντυπης κουλτούρας, ως ξεχωριστή κατηγορία μέσα από τη δυναμική ανταπόκριση, από τη μια πλευρά, ανάμεσα σε συγγραφείς, καλλιτέχνες και χαρακτές, που «έπαιζαν» με τα όρια του «σεμνού», και τις προσπάθειες, από την άλλη, της εκκλησιαστικής και κοσμικής εξουσίας να το ελέγξει και να το χειραγωγήσει. Ως νομική και έντεχνη κατηγορία, επίσης, η πορνογραφία φαίνεται να είναι άμεσα συνυφασμένη με τη Δύση. Με τη σύγχρονη έννοια, η πορνογραφία άρχισε να χρησιμοποιείται ευρέως τον 19ο αιώνα, αν και οι απαρχές της σημερινής πορνογραφικής παράδοσης και της λογοκρισίας της βρίσκονται στην Ιταλία του 16ου αιώνα, καθώς και στη Γαλλία και την Αγγλία του 17ου και 18ου αιώνα αντίστοιχα (Hunt, 1996). Η πορνογραφία, στην πρώιμη νεωτερικότητα, συνδεόταν με την ελευθερία της σκέψης, την επιστήμη και τη φιλοσοφία, και με επιθέσεις στην απολυταρχική πολιτική εξουσία, κάτι που αποκαλύπτει πολλά για τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα φύλα, όπως αυτές εξελίχθηκαν στην εποχή της νεωτερικότητας. Μέχρι τον 17ο αιώνα, μάλιστα, ο έλεγχος στις σχετικές αναπαραστάσεις ασκούσαν στο όνομα της θρησκείας και της πολιτικής και όχι στο όνομα της σεμνότητας, καθώς οι σύγχρονοι νόμοι περί ασέμνου περιεχομένου διαμορφώθηκαν στις αρχές του 19ου αιώνα.²

1. Είναι αξιοσημείωτο ότι αρχικά δεν υπήρχε διαχωρισμός της πορνογραφίας (σε οποιαδήποτε μορφή) από το σεξουαλικό περιεχόμενο. Ο παραπάνω ορισμός δεν αποτελεί έναν κοινά αποδεκτό ορισμό της πορνογραφίας, αφού, για παράδειγμα, η Russell αναφέρεται με αυτόν στην *erotica*, διασαφηνίζοντας ότι η απεικόνιση γεννητικών οργάνων μπορεί να είναι συμβολική, έμμεση ή ρητή. Αντίθετα, για τη συγγραφέα, πορνογραφία είναι η κακοποίηση και η ταπεινωτική απεικόνιση σεξουαλικών οργάνων και πράξεων οι οποίες διέπονται από σεξισμό, ρατσισμό ή φοβική διάθεση απέναντι στην ομοφυλοφιλία, και οι οποίες φαίνονται να εγκρίνουν, να επιδοματίζουν και να ενθαρρύνουν τη διαίωση αυτής της στάσης (<http://www.dianarussell.com/pornintro.html>).

2. Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει το βιβλίο *The Secret Museum* του Walter Kendrick, όπου παρουσιάζονται οι απαρχές των σύγχρονων αντιλήψεων απέναντι στην πορνογραφία. Ο Kendrick αποδίδει την επινόηση της πορνογραφίας στην ιστο-

Είναι επίσης σημαντικό, όμως, να τονίσουμε τρία σημαντικά χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου. Πρώτον, ότι, ενώ γενικά η συγγραφή βιβλίων ή μικρών ιστοριών σε περιοδικά – μια μορφή της πρώιμης δημόσιας σφαίρας (δημοσιότητας)– αυξήθηκε, η δημοκρατικοποίηση αυτής της σφαίρας δεν συμπεριέλαβε ισότιμα άντρες και γυναίκες. Οι προσπάθειες των γυναικών να συμμετάσχουν στις σύγχρονες εξελίξεις, δηλαδή τη συγγραφή κειμένων πάνω σε οποιοδήποτε θέμα, αντιμετωπίστηκαν με πατερναλιστικό τρόπο και εχθρικότητα, ενώ ταυτόχρονα η λογοτεχνική συγγραφή χωρίστηκε σε «σοβαρή» και «ελαφριά» (ανάλογα με το αν οι συγγραφείς ήταν άντρες ή γυναίκες). Οι γυναίκες συγγραφείς αποτελούσαν αντικείμενο χλευασμού, αποθαρρύνονταν και συχνά αποκλείονταν από κάθε προσπάθεια εισόδου στο χώρο. Την ίδια εποχή που άρχισε να διευρύνεται η απελευθέρωση της συγγραφικής ιδιότητας και να εμφανίζονται οι πρώτες γυναίκες συγγραφείς – μια εποχή κρίσης της καθεστηρικής τάξης πραγμάτων, που ευνοούσε την κοινωνική αλλαγή–, ξεκίνησε και ο χλευασμός συγγραμμάτων που δεν προέρχονταν από συγκεκριμένους κύκλους και δεν αναπαρήγαγαν συμβατικές ιδέες. Μέχρι το 1770, όπως λέει και ο Mudge, ο χλευασμός της νοβέλας και των γυναικών συγγραφέων ήταν φαινόμενα αλληλένδετα (2000: 87). Δεύτερον, η διαμόρφωση νόμων για «άσεμνα» δημοσιεύματα δεν βασιζόταν, αρχικά, στο «προβληματικό» τους περιεχόμενο – το οποίο είχε ως αντικείμενο τις πόρνες, καθώς τα πιο δημοφιλή συγγράμματα ήταν αυτά που εξιστορούσαν τα τεκταινόμενα στα μπορντέλα της εποχής. Αντιθέτως, στην Αγγλία, για παράδειγμα, η ανησυχία πήγαζε από το γεγονός ότι η γνώση γύρω από το τι συνέβαινε στα διάφορα «σπίτια» – αλλά και οι ίδιες οι πράξεις των πελατών– γινόταν αντικείμενο ανάγνωσης πέραν της συγκεκριμένης «λέσχης» αντρών – η οποία, φυσικά, ήταν συνυφασμένη με μια συγκεκριμένη προνομιά κοινωνική τάξη (Mudge, 2000). Τρίτον, ενώ νέες λογοτεχνικές και κοινωνικές απόψεις σχετικά με τη σεξουαλικότητα – συμπεριλαμβανομένων και των πρωτο-πορνογραφικών έργων– συνέβαλλαν στην άσκηση κριτικής, αλλά και στη δικαιολόγηση της εμφάνισης νέων κοινωνικών σχέσεων και συνθηκών, αυτές είχαν συγκεκριμένα έμφυλα χαρακτηριστικά. Από τη μια, η «προοδευτικότητα» του περιεχομένου είχε ως αντικείμενο αφήγησης το γυναικείο σώμα, και από την άλλη, η κριτική απέναντι σ' αυτές τις αφηγήσεις είχε ως αποτέλεσμα την «εκθήλυνση» των «μειπτών» στοιχείων του περιεχομένου, αυτών δηλαδή που προσέφεραν ευχαρίστηση στο ευρύ αναγνωστικό κοινό – μιας και η συγκεκριμένη λογοτεχνία απευθυνόταν στο πάθος και όχι στη λογική. Τέλος, το γυναικείο σώμα πήρε διαφορετικές μορφές του γκροτέσκου (grotesque), μέχρι να διαμορφωθεί τελικά όπως το ξέρουμε μέσα στη σύγχρονη πορνογραφία (Mudge, 2000· Hoff, 1989).

Μετά τη σεξουαλική επανάσταση της δεκαετίας του 1960, η συζήτηση για την πορνογραφία στις ΗΠΑ ανάμεσα σε προοδευτικούς και σε συντηρητικούς κοινωνικο-θρησκευτικούς κύκλους εξελίχθηκε σε αντιπαράθεση γύρω από τη διατήρηση της παραδοσιακής ηθικής και την προστασία γυναικών και παιδιών από τις επιβλαβείς επιδράσεις της πορνογραφίας, από τη μια, και το συνταγματικό δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης (First Amendment), από την άλλη. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι προσπάθειες για τον περιορισμό της πρόσβασης στην πορνογραφία αποτελούν πράξεις λογοκρισίας και, κατά συνέπεια, παραβίασης του δικαιώματος στην ελευθερία έκφρασης. Η ανάδυση του (δεύτερου κύματος) φε-

---

ρική συγκυρία δύο γεγονότων στα τέλη του 18ου αιώνα με αρχές του 19ου: την ίδρυση των «μυστικών μουσείων» για αντικείμενα που θεωρούνταν πορνογραφικά, όπως και για έντυπες μορφές πορνογραφίας. Είτε πίσω από κλειστές πόρτες είτε ως μη αρχειοθετημένα καλλιτεχνήματα, η κατανάλωση των αμφλεγόμενων έργων ήταν πλέον υπό έλεγχο, είχε ρυθμιστεί έτσι ώστε τα άσεμνα έργα να μην είναι προσβάσιμα από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα και τις γυναίκες. Με την άνοδο του αλφαριθμητισμού και την εξάπλωση της εκπαίδευσης, όμως, όταν πια ήταν προφανές ότι «ο οποιοσδήποτε θα μπορούσε να δει το σπιδή-ποτε», προέκυψε η ανάγκη για νέες κατηγοριοποιήσεις, για όρια και για λογοκρισία. Με άλλα λόγια, η πορνογραφία, ως κατηγορία ρύθμισης, επινοήθηκε σαν απάντηση στην «απειλή» της δημοκρατικοποίησης της κουλτούρας (1987).

μινιστικού κινήματος, τη δεκαετία του 1970, περιέπλεξε ακόμα περισσότερο τα πράγματα. Οι φεμινίστριες της εποχής θεωρούσαν ότι οι παραδοσιακοί κανόνες και πρακτικές του σεξ στηρίζονταν σε έμφυλα στερεότυπα τα οποία υποβάθμιζαν τις γυναίκες και δικαιολογούσαν την υποτέλειά τους στους άνδρες. Η αμφισβήτηση, λοιπόν, αυτών των κανόνων και των πρακτικών ήταν μια από τις στρατηγικές υπέρβασης της καταπίεσης των γυναικών. Παράλληλα, για την πλειοψηφία των φεμινιστριών στις ΗΠΑ, μεταξύ 1960 και μέσα 1980, η πορνογραφία ήταν εμβληματική αυτής της καταπίεσης. Πολύ γρήγορα, οι φεμινίστριες «κατά της πορνογραφίας»,³ όπως συνήθως αναφέρονται, βρέθηκαν αντιμέτωπες με την κριτική από φεμινίστριες ανήσυχες για τις επιπτώσεις της λογοκρισίας πάνω στη σεξουαλική έκφραση των γυναικών. Μολονότι οι πρώτες, στην προσπάθειά τους να πιέσουν για νομοθετική ρύθμιση και έλεγχο της πορνογραφίας, είχαν ως σκοπό να αναγκάσουν την πορνογραφική βιομηχανία να αναλάβει την ευθύνη για ζημιογόνες επιπτώσεις πάνω σε πολίτες (μέσω ρυθμίσεων του Αστικού Δικαίου), στη δημόσια σφαίρα βρέθηκαν να συμπορεύονται με συντηρητικούς θρησκευτικούς κύκλους (που επίσης επιθυμούσαν τη λογοκρισία της πορνογραφίας). Αυτοί οι κύκλοι δεν είχαν ούτε κοινό προσανατολισμό ούτε κοινά κίνητρα με το φεμινιστικό κίνημα: αντίθετα, ξεκινούσαν από μια μοραλιστική θέση, που ουσιαστικά έβλεπε τις γυναίκες της πορνογραφικής βιομηχανίας ως «άσεμνες» και «αμαρτωλές». Στον αντίποδα, η φεμινιστική προσέγγιση «κατά αυτών που είναι κατά της πορνογραφίας»⁴ υποστήριζε ότι τέτοιου είδους λογοκρισία αποτελούσε κίνδυνο για τις γυναίκες, ειδικά για τις προοδευτικές φεμινίστριες, όπως και για άλλες, περιθωριοποιημένες από τη συμβατική κοινωνία, ομάδες. Οι φεμινίστριες «κατά αυτών που είναι κατά της πορνογραφίας» αντέκρουσαν τις βασικές παραδοχές και τα επιχειρήματα των φεμινιστριών «κατά της πορνογραφίας», λέγοντας ότι οι τελευταίες ουσιαστικά συντάσσονταν με τους συντηρητικούς αντιπάλους τους, υιοθετώντας την άποψη της κανονικότητας του ετεροφυλοφιλικού σεξ – ενώ για τις φιλελεύθερες (liberal), η φεμινιστική ατζέντα της σεξουαλικής απελευθέρωσης έπρεπε να άρει την περιθωριοποίηση «άλλων» σεξουαλικών ταυτοτήτων (γκέι, λεσβιακών, bisexual, transgender). Με αυτή τη λογική, οι απόψεις των ριζοσπαστικών φεμινιστριών «κατά της πορνογραφίας» υπέρ της λογοκρισίας της πορνογραφίας κατέληγαν να συντάσσονται με το στρατόπεδο των οπισθοδρομικών και καταπιεστικών συντηρητικών κύκλων: η λογοκρισία της πορνογραφίας, για τις προοδευτικές φεμινίστριες, ισοδυναμούσε με λογοκρισία της ελευθερίας των γυναικών να εκφράζουν τη σεξουαλικότητά τους πέρα από τα όρια και τον κανόνα της ετεροφυλοφιλίας (Ess, 2009). Η λογοκρισία της πορνογραφίας, όμως, για τις πρώτες έχει ως κανόνα ότι η πορνογραφία δεν αποτελεί αυτόματα ελεύθερο λόγο, άξιο υπεράσπισης και προστασίας. Αυτή η αντιμετώπιση βρίσκεται σε άμεση ανταπόκριση με τους ισχυρισμούς της βιομηχανίας περί ελευθερίας έκφρασης και λόγου.⁵

Σήμερα, οι ριζικές αλλαγές που επέφεραν η τεχνολογική ανάπτυξη και η παγκοσμιοποίηση της παραγωγής, της κατανάλωσης και της διακίνησης περιεχομένου στις δομές της καθημερινής επικοινωνίας, δημιούργησαν ευνοϊκές συνθήκες για τη δημιουργία ενός νέου φαινομένου: την κανονικοποίηση και ενσωμάτωση (mainstreaming) της πορνογραφίας στα μέσα επικοινωνίας και την καθημερινότητα. Η πρόσφατη ανάπτυξη νέων τύπων πορνογραφίας, από την «γκόνζο»⁶ (gonzo) έως την ερασιτεχνική

3. Εδώ αναφερόμαστε στον όρο «anti-porn feminists».

4. Εδώ περιγράφουμε τον όρο «anti-anti-porn feminists».

5. Τα αμερικανικά δικαστήρια και η νομική επιστήμη συνεχίζουν να εκπονούν σχετικές αναλύσεις. Βλέπε, για παράδειγμα: Cohen-Eliya, 2004· West, 2003· Dyzenhaus, 1992.

6. Πρόκειται για σκληρές σεξ, τη μία πίσω από την άλλη, χωρίς την παραμικρή πρόφαση ή προσπάθεια μιας υποτυπώδους «ιστορίας» ή σεναρίου.

πορνογραφία στα σεξ μπλογκ (sex blogs), αποτελούν σύγχρονες εκδηλώσεις της απαλοιφής οποιασδήποτε διάκρισης ανάμεσα στο πραγματικό και σε αυτό που αποτελεί αναπαράσταση των Μέσων (Hardy, 2009).

Σε διαφορετικές χρονικές στιγμές από τη δεκαετία του 1960 μέχρι σήμερα, η όλη προβληματική διατυπώθηκε ως μια σχέση αίτιου-αιτιατού μεταξύ των πορνογραφικών αναπαραστάσεων της σεξουαλικότητας και των μετρήσιμων συνεπειών τους στον πραγματικό κόσμο (ως ηθικός ξεπεσμός ή ως αυξημένα ποσοστά σεξουαλικής βίας). Το αντεπιχείρημα σε αυτή την άποψη είναι ότι δεν υφίσταται σχέση αίτιου-αιτιατού ανάμεσα στο ερέθισμα από τις αναπαραστάσεις των Μέσων και στην ανθρωπινή αντίδραση: αντίθετα, το αναπαρασιώμενο κείμενο των Μέσων δεν καθορίζει τι συμβαίνει στην πραγματικότητα: τα ανθρώπινα υποκείμενα μπορεί να ερμηνεύουν τα κείμενα των Μέσων με αναπάντεχους τρόπους, να τα χρησιμοποιούν για απρόσμενους σκοπούς, ενώ παράλληλα γνωρίζουν ότι τα κείμενα αυτά δεν είναι πραγματικά, αλλά αποτελούν κειμενικές αναπαραστάσεις των Μέσων (Hardy, 2009).

Ωστόσο τα επιχειρήματα υπέρ και κατά της πορνογραφίας παρέμειναν σταθερά, γενικά, τα τελευταία 30 χρόνια και συνοψίζονται στους εξής άξονες:

- A. Επιχειρήματα σχετικά με τη λογοκρισία και την ελευθερία του λόγου.
- B. Επιχειρήματα σχετικά με τη σεξουαλική ικανοποίηση και τη δυνατότητα επιλογής, που εστιάζουν στην ατομική εμπειρία του καταναλωτή και σχετίζονται με το χαρακτηρισμό της πορνογραφίας ως «φαντασίωσης».
- Γ. Επιχειρήματα γύρω από το κατά πόσον η πορνογραφία συνιστά μέρος της σεξουαλικής εργασίας (sex work) (Guinn, 2007).

Η ιστορία της πορνογραφίας συνεχίζει, λανθασμένα, να συνοδεύεται από μια αδιάκοπη ανησυχία ότι το άσεμνο περιεχόμενο θα εισβάλει και θα «μολύνει» την καθημερινή, συμβατική κουλτούρα.⁷ Άλλωστε η ύπαρξη αναρίθμητων νομοθετικών μέτρων επιβεβαιώνει την ανάγκη ρύθμισης αυτού του περιεχομένου. Η εξέλιξη της σεξουαλικολογίας της κουλτούρας, όμως, επαναφέρει τα ερωτήματα περί «προσωπικής επιλογής», «σεξουαλικής ικανοποίησης», «ασέμνου» και «επιζήμιου», χωρίς να έχουμε «λύσει», ωστόσο, νομοθετικά και κοινωνικά, τα δилήμματα αυτά. Στη συνέχεια, το άρθρο μελετά το νέο κοινωνικό φαινόμενο της σεξουαλικολογίας της κουλτούρας, της άμεσης σχέσης της με την πορνογραφία, και τις αντιδράσεις που έχει προκαλέσει στις Δυτικές χώρες.

Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑ-ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Οι αντιτιθέμενες πλευρές της παραπάνω προβληματικής εξακολουθούν μέχρι σήμερα να εκφράζουν διαφορετικές απόψεις για την κουλτούρα της πορνογραφίας, με την κοινή παραδοχή για τη σεξουαλικολογία της συμβατικής καθημερινότητας να αποτελεί ένα από τα ελάχιστα σημεία τομής μεταξύ τους. Η τελευταία αποτελεί μια εξέλιξη που έχει προσελκύσει το ακαδημαϊκό και ερευνητικό ενδιαφέρον τα τελευταία χρόνια μέσα από τη μελέτη της μετάβασης της πορνογραφικής κουλτούρας από την

7. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται με την ανάπτυξη και εξάπλωση της έντυπης τεχνολογίας και της φωτογραφίας μετά το 1880, καθώς αυτές επέτρεψαν τη μαζικοποίηση της πορνογραφίας και τη διείσυσή της στα μέλη της εργατικής τάξης μέσα από την κυκλοφορία καρτ ποστάλ μαζικής παραγωγής (Sigel, 2000).

ιδιωτική στη δημόσια σφαίρα, η οποία αναφέρεται είτε ως «κουλτούρα του στριπτίζ», όπου παρατηρείται η «πορνογραφικοποίηση» (pornographication) των προηγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών (McNair, 2002), είτε ως «κουλτούρα της χυδαιότητας» (raunch culture), η οποία χαρακτηρίζεται από την «εκθήλυνση της κουλτούρας του σεξ» (Levy, 2005), είτε ως «πορνοποίηση» (pornification) (Paul, 2005· Paasonen, Nikunen & Saarenmaa, 2007), ως «πορνο-σιχ» (porno-chic) (McNair, 2002· Duits & Van Zoonen, 2006), ακόμα και ως «κανονικοποίηση του πορνό» (normalization of porn) (Poynor, 2006).

Χαρακτηριστικό, μάλιστα, της διάστασης απόψεων που συνοδεύει τους πολιτικούς αγώνες γύρω από το σεξ (politics of sex), ακόμα και στις μέρες μας, είναι η χρήση του ίδιου όρου («πορνοποίηση») σε δύο βιβλία που εξετάζουν την κουλτούρα της πορνογραφίας αντιδιαμετρικά: από τη μια, η Pamela Paul, στο βιβλίο *Pornified: How Pornography is Damaging Our Lives, Our Relationships, and Our Families* (2005), αναγνωρίζει τη σύγχρονη αμερικανική κουλτούρα ως πορνοποιημένη. Εστιάζοντας στον αντίκτυπο (στη «ζημιά», όπως η ίδια υποστηρίζει) που προκαλεί η αυξημένη προσβασιμότητα και αποδοχή της πορνογραφίας σε άντρες, γυναίκες, παιδιά και οικογένειες στην Αμερική, η Paul εξετάζει την πορνοποίηση με όρους εξαναγκασμού και αποξένωσης. Και να μεν η Paul αποφεύγει την πόλωση που προκάλεσαν στο παρελθόν παραδοσιακές, φεμινιστικές και συντηρητικές θρησκευτικές (puritanical) προσεγγίσεις, οι οποίες κυριάρχησαν στη συζήτηση για την πορνογραφία στις ΗΠΑ κατά το παρελθόν, υποστηρίζει όμως ότι, λόγω των ζημιωτικών επιδράσεών της, η κατανάλωση της πορνογραφίας, όπως και η κατανάλωση των τσιγάρων, μπορεί και πρέπει να ρυθμιστεί νομοθετικά.⁸ Από την άλλη πλευρά, στο βιβλίο *Pornification: Sex and Sexuality in Media Culture* (2007), η Suzanna Paasonen, η Kaarina Nikunen και η Laura Saarenmaa επιχειρηματολογούν ενάντια σε απλοποιημένες γενικεύσεις σχετικά με την πορνογραφία στο σημερινό επικοινωνιακό πεδίο (mediascape) και τονίζουν την ανάγκη αναγωγής στο σύγχρονο κοινωνικό, ιστορικό και πολιτιστικό πλαίσιο (contextualization), μιας και οι συζητήσεις γύρω από την πορνογραφία μπορεί γίνονται σε κάθε γεωγραφικό μήκος και πλάτος, έχουν ωστόσο διαφορετικό τόνο, ένταση και πολιτική χροιά.⁹ Οι συγγραφείς καταλήγουν στο ότι, επειδή βορειοαμερικανικές πολιτικές διενέξεις και εννοιολογήσεις έχουν κυριαρχήσει στη συζήτηση γύρω από την πορνογραφία, καθιστώντας τέτοιου είδους διαφοροποιήσεις αόρατες, είναι σημαντικό να μην προβαίνουμε σε γενικεύσεις για ζητήματα ρύθμισης, πολιτικής και κοινής γνώμης σε συνάρτηση με την πορνογραφία – και αυτό ανεξάρτητα από το γεγονός ότι μια σειρά διεθνών τάσεων (που καθιστούν την πορνογραφική κουλτούρα ορατή παντού) είναι πλέον γεγονός.

Η αλήθεια είναι ότι τόσο η βιομηχανία της ψυχαγωγίας όσο και αυτές της διαφήμισης και του μάρκετινγκ βασίζονται σήμερα, σε μεγάλο βαθμό, σε σεξουαλικοποιημένες εικόνες, ενώ το σεξ είναι βαθιά αποτυπωμένο στην περιωρούσα κουλτούρα. Σχεδόν όλα τα είδη έντυπου και ηλεκτρονικού επικοινωνιακού υλικού κάνουν χρήση σεξουαλικοποιημένων εικόνων και προτύπων, με διάφορες διαβαθμίσεις αποκαλυπτικότητας του σώματος. Το περιεχόμενο εφηβικών περιοδικών είναι προσανατολισμένο στον κόσμο των διασημοτήτων, όπου η υπερ-σεξουαλικοποιημένη εικόνα σταρ τύπου Κριστίνα Αγκιλέρα, Lady Gaga ή Πάρις Χίλτον αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης λαϊκής νεανικής κουλτού-

8. Με αυτό τον τρόπο, όμως, υποστηρίζει ο Ess (2009), η Paul παραγνωρίζει τις ποικίλες πρακτικές και αισθητικές που εμπεριέχει η κατανάλωση της πορνογραφίας.

9. Όπως, για παράδειγμα, στην περίπτωση της Φινλανδίας, όπου η συζήτηση για την πορνογραφία εντάσσεται σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο σκανδιναβικών (Nordic) ιστοριών παραγωγής και κυκλοφορίας πορνογραφικού υλικού, μια ανεκτική, σε γενικές γραμμές, κοινή γνώμη για το εμπορικό σεξ, ένα στάτους ημι-διασημότητας για τα εγχώρια αστέρια της βιομηχανίας, και ένα παρελθόν φεμινιστικής ισότητας, μέσα στο οποίο ο «πόλεμος» γύρω από την πορνογραφία (sex wars) δεν άναψε ποτέ (Paasonen, 2007).

ρας στη Δύση, ενώ η χρήση πορνογραφικών συμβάσεων (π.χ. πόζα σώματος, σαδομαζοχιστικές πρακτικές, δέσιμο/bondage, προσομοίωση οργασμών, εκτεθειμένα γυναικεία στήθη) αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της εικονογραφίας της διαφήμισης. Το «πορνο-σι» αποτελεί πλέον την πιο διαδεδομένη πρακτική αναπαράστασης, καθώς η διαφημιστική βιομηχανία πιστεύει ότι ο μόνος τρόπος για να προσελκύσει την προσοχή στο σημερινό, κορεσμένο, διαμεσολαβημένο περιβάλλον είναι μέσα από τη χρήση υπερ-σεξουαλικοποιημένων εικόνων και γραφικών αναπαραστάσεων βίας (Carter & Weaver, 2003). Η υιοθέτηση μιας ακόμα υπερ-σεξουαλικοποιημένης (νεανικής) γυναικείας φιγούρας από τη βιομηχανία της διαφήμισης, αυτής που αφήνει ακάλυπτο το μέρος του γυναικείου σώματος μεταξύ του κάτω μέρους του θώρακα και του άνω μέρους της ηβικής χώρας (the «midriff»), αποτελεί μια από τις νέες τάσεις στο χώρο, μια τάση που επενδύει στην κατασκευή της εικόνας μιας νέας, ετεροφυλόφιλης γυναίκας, η οποία, συνειδητά και σκόπιμα, «παίζει» με τη σεξουαλική εξουσία που έχει (Gill, 2009). Έτσι, ενώ κάποτε οι γυναίκες παρουσιάζονταν ως παθητικά και βουβά αντικείμενα του ανδρικού βλέμματος στις σεξουαλικοποιημένες αναπαραστάσεις των Μέσων, σήμερα (οι νεαρές) εμφανίζονται ως ενεργά σεξουαλικά υποκείμενα που επιλέγουν να παρουσιάζουν τον εαυτό τους, φαινομενικά, ως αντικείμενα, γιατί αυτό ταιριάζει καλύτερα με τον, απελευθερωμένο πια, εαυτό τους. Πίσω, λοιπόν, από το φεμινιστικό φινιρίσμα που παρατηρείται στις γυναικείες αναπαραστάσεις στη διαφήμιση¹⁰ από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και μετά, υπάρχει η ιδέα ότι οι γυναίκες ασκούν έλεγχο και εξουσία μέσα ακριβώς από την εμπορευματοποίηση της εμφάνισής τους: η υιοθέτηση ενός συγκεκριμένου στυλ μεταφράζεται σε σεξουαλική εξουσία, και άρα το γυναικείο σώμα δεν αποτελεί πλέον αντικείμενο ηδονής για την ικανοποίηση των ανδρών. Αντίθετα, μέσα από μια φουκωική οπτική σεξουαλικής υποκειμενοποίησης (sexual subjectification), η εξουσία γίνεται αντιληπτή ως κάτι που λειτουργεί διά μέσου της κατασκευής συγκεκριμένων υποκειμενικότητων. Δηλαδή, στη σημερινή μετα-φεμινιστική εποχή, βλέπουμε διαφορετικές εκφάνσεις της θηλυκότητας να κατασκευάζονται μεν απευθείας μέσα από το πρίσμα ανδρικών σεξουαλικών φαντασιώσεων, αλλά ταυτόχρονα να γίνονται αντιληπτές ως αυθεντικό κτήμα των γυναικών. Αυτό που δεν πρέπει να ξεχνάει, βέβαια, κανείς –και πέρα από το «φεμινιστικό» δόγμα της συνειδητής πλέον επιλογής των γυναικών να είναι σέξι– είναι ότι η αναπαράσταση των γυναικών ως ολότελα αυτόνομων και απελευθερωμένων από κάθε είδους ανισότητα ή ανισορροπίες ισχύος δεν είναι χωρίς προβλήματα: η άποψη ότι οι γυναίκες δεν είναι πια υποτακτικά υποκείμενα, αλλά ενδυναμωμένα υποκείμενα που ενδιαφέρονται (και) για τη δική τους ικανοποίηση, δεν αρκεί για να εξηγήσει το λόγο για τον οποίο οι νεαρές γυναίκες σήμερα αναζητούν το ίδιο «λουκ» (που χαρακτηρίζεται από ένα ομογενοποιημένο στυλ, οργανωμένο γύρω από ένα λεπτό, γυμνασμένο, προκλητικά ντυμένο κορμί). Στην ίδια λογική, παραγωνίζονται και παραγνωρίζονται επίσης όλα τα ερωτήματα γύρω από το πώς εσωτερικοποιούνται και υιοθετούνται τελικά από τις γυναίκες κοινωνικά κατασκευασμένα ιδεώδη ομορφιάς και σεξουαλικότητας (Gill, 2009).

Κατ' αναλογία, μια παρόμοια συζήτηση υπάρχει γύρω από το πώς τα μουσικά βίντεο έχουν μετατρέψει το γυναικείο σώμα σε αντικείμενο μέσα στην οικονομία της ερωτικής και σεξουαλικής επιθυ-

10. Πολλές είναι οι διαφημίσεις γυναικείων εσφουράων που παρουσιάζουν γυναίκες-ντίβες να ασκούν εξουσία στο αντίθετο φύλο μέσα από ένα παιχνίδι αισθησιασμού και σεξουαλικότητας, χωρίς να παραμελούν, την ίδια στιγμή, και τη διάσταση της αυτο-ευχαρίστησης (στη λογική ότι μια γυναίκα φορά σέξι εσφουράκια για δική της ευχαρίστηση και όχι απαραίτητα για την ικανοποίηση ενός άντρα). Αυτού του είδους οι διαφημίσεις επαινούν με τον τρόπο τους τις ενεργές, ετεροφυλόφιλες γυναίκες, κάνοντας όμως χρήση μιας φωτογραφικής γραμματικής που συναντάται στην ετεροφυλόφιλη πορνογραφία με στόχο τους άντρες (Amy-Chinn, 2006).

μίας. Κατ' αυτό τον τρόπο, για κάποιες ερευνήτριες, «η εμπορευματοποίηση της σεξουαλικότητας κατέχει κεντρική θέση στη δημιουργία των περισσότερων μουσικών βίντεο» (Cole, 1999: 1), ενώ άλλες ασκούν κριτική στον σεξισμό που χαρακτηρίζει τη μουσική χιπ-χοπ, όπου οι γυναίκες φιγουράρουν ως περιουσιακά στοιχεία, μαζί με τα Ρόλεξ και τα διαμαντένια μενταγιόν (Perry, 2003), ενώ ούτε το MTV ξεφεύγει από τα πυρά της κριτικής, με το σκεπτικό ότι τα «περισσότερα βίντεο έχουν ιστορίες οι οποίες αντιπροσωπεύουν αντρικούς ονειρικούς κόσμους του σεξ ή φαντασιώσεις» (Cullity & Younger, 2004: 99). Ταυτόχρονα, όμως, η έκθεση του σεξουαλικοποιημένου σώματος ως αντικειμένου πόθου έχει μεγάλη σημασία για την οικονομία του κέρδους και την απόλαυση των μουσικών βίντεο, και μπορούμε, μέσα από αυτήν, να παρατηρήσουμε τους τρόπους με τους οποίους η σύγχρονη κουλτούρα βλέπει τον εαυτό της (Railton & Watson, 2007). Κάτω από αυτό το πρίσμα, απέναντι σε όσους ασκούν κριτική στην εκμετάλλευση του γυναικείου σώματος και στην παρουσιάσή του ως σεξουαλικού αντικειμένου (objectification) στα μουσικά βίντεο, υπάρχουν και αυτοί που υποστηρίζουν ότι αυτά τα βίντεο αποτελούν ένα χώρο για την ανατροπή των κανονιστικών έμφυλων ρόλων και των ρόλων στο σεξ. Τα βίντεο της Μαντόνα, για παράδειγμα, έχουν συζητηθεί εκτενώς για τη δυνατότητα που παρέχουν ώστε να χρησιμοποιείται το σεξουαλικοποιημένο γυναικείο σώμα ως ένα εργαλείο αντίστασης ενάντια στους έμφυλους κανόνες, ενώ η ίδια η Μαντόνα ερμηνεύεται ως «έχουσα τον έλεγχο» της σεξουαλικής της περσόνας (Whiteley, 1997· McNair, 1996). Η σεξουαλικοποίηση, δηλαδή, του γυναικείου σώματος στα μουσικά βίντεο μπορεί να ειπωθεί ως προβληματική, αλλά αυτό διορθώνεται αν αυτή η σεξουαλικοποίηση αποτελεί συνειδητή επίδειξη γυναικείας εξουσίας και ερωτικής αυτονομίας (Railton & Watson, 2007).

ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ, ΝΕΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΟΥ ΣΕΞ

Οι θετικές προσεγγίσεις απέναντι στη σεξουαλικοποίηση, όπως στην περίπτωση της Μαντόνα, βασίζονται στην ικανότητα (υποτιθέμενη, υλική και άλλη) του ατόμου, ως μιας αυτόνομης και αυτοδύναμης μονάδας δράσης, να διαπραγματευτεί υπό ίσους και δίκαιους όρους τις συνθήκες της ίδιας του της σεξουαλικοποίησης. Από τη μια, αυτό μπορεί να ισχύει όταν αναφέρεται κανείς στον απόλυτο έλεγχο που ασκεί η Μαντόνα πάνω στο ίδιο της το σώμα (και την εμπορευματοποίηση του εαυτού), καθώς έχει στη διάθεσή της τα μέσα παραγωγής και το μάρκετινγκ της εικόνας της (image). Από την άλλη, η πραγματικότητα για την πλειονότητα των νέων κοριτσιών και των νέων καλλιτεχνίδων σήμερα είναι εκ διαμέτρου αντίθετη. Το αντεπιχείρημα φαντάζει αρκετά απλοϊκό, ότι δηλαδή είναι αρκετό να επιλέξει κανείς ο ίδιος το πώς θα ορισθεί ως «υποκειμένο» ή ως «αντικείμενο» του σεξ μέσα στη σεξουαλικοποίησή του. Η συζήτηση για την πορνογραφία και τα παράγωγά της, όπως το πορνοποιημένο σώμα, εντάσσονται σε συγκεκριμένες κοινωνικές πραγματικότητες της πολιτιστικής βιομηχανίας – και, πιο συγκεκριμένα, της μουσικής βιομηχανίας. Είναι αξιοσημείωτη η μελέτη της Levande (2007) στο χώρο της σύγχρονης παγκόσμιας μουσικής βιομηχανίας και των νέων «φωνών» που ακούγονται. Η Levande, μουσικός η ίδια, χαρτογραφεί την αυξημένη τάση σεξουαλικοποίησης και πορνοποίησης που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες μουσικοί σε ζωντανές εμφανίσεις και βίντεο, ενώ παρατηρεί παράλληλα τη χαλάρωση των νόμων που ρυθμίζουν τις συνθήκες ιδιοκτησίας των μέσων επικοινωνίας: όσο περισσότερο συγκεντρωτική είναι η ιδιοκτησία των Μέσων, τόσο πιο επιτακτικό είναι το (πλέον) καταναγκαστικό «ξεγύμνωμα» των καλλιτεχνίδων. Ακόμα και μουσικοί όπως η Norah Jones (που ξεκίνησε με χαμηλό και ρομαντικό προφίλ) καταλήγουν να υποκύψουν στις νέες συνθήκες προώθησης της μουσικής βιομηχανίας. Σύμφωνα με τις Sarikakis και Shaukat (2008), η μουσική βιομηχανία είναι άμεσα συνδεδεμέ-

νη με τη βιομηχανία του πορνό, όχι μόνο μέσα από την επικράτηση των σεξουαλικοποιημένων εικόνων, αλλά και μέσα από τη χρήση της πορνογραφίας για την προώθηση μουσικών βίντεο. Σε αρκετές περιπτώσεις, συνεχίζουν οι συγγραφείς, αυτό φαίνεται να συμβαίνει μέσα από στίχους που αναφέρονται σε σεξουαλικοποιημένη βία – χωρίς να υπάρχει το «πλεονέκτημα», όμως, της πολυσημικής αναφοράς του κεμμένου ή της υποκειμενικής αισθητικής του καταναλωτή.¹¹

Οι πρακτικές της πορνογραφίας, με τη συμβατική έννοια, αλλά και της πορνοποιημένης κουλτούρας, εντάσσονται, για κάποιες κριτικούς (Sarikakis & Shaukat, 2008), σε ένα γενικότερο κοινωνικό πλαίσιο, το οποίο δεν έχει μεν καταφέρει ουσιαστικά την ποθητή και χωρίς όρους ισότητα των δύο φύλων, αλλά, παρά ταύτα, αυτο-αποκαλείται «μετα-φεμινιστικό». Δηλαδή τα επιχειρήματα ενάντια στην πορνογραφική απεικόνιση της ανθρώπινης σεξουαλικότητας, και ιδιαίτερα της γυναικείας, που προέρχονται από μια φεμινιστική κριτική, απορρίπτονται ως απαρχαιωμένα, αφού η γυναικεία απελευθέρωση ολοκληρώθηκε με επιτυχία (ορατή με το παράδειγμα της σεξουαλικής υποκειμενοποίησης). Με αυτό τον τρόπο, όμως, όπως επιχειρηματολογούν οι Sarikakis και Shaukat (2008), επιχειρείται η αποδυνάμωση των θέσεων που χαρακτηρίζουν την τάση πορνοποίησης και σεξουαλικοποίησης της κουλτούρας ως προβληματική και βασισμένη ουσιαστικά σε σχέσεις εκμετάλλευσης – τόσο οικονομικού όσο και κοινωνικο-πολιτισμικού χαρακτήρα (Levy, 2005). Σύμφωνα με τη McRobbie (2009), μάλιστα, είναι η φεμινιστική μεταμφίεση (masquerade) και η εικόνα του εργαζόμενου κοριτσιού (αυτόνομου, οικονομικά ανεξάρτητου, και σε έλεγχο του οργανισμού του) που συνιστούν το νέο σεξουαλικό συμβόλαιο. Αυτοί οι παράγοντες, υλικό και συμβολικό (πολιτισμικό), συνεχίζει η McRobbie, αποκλείουν, όμως, μια ριζοσπαστική αναδιάταξη των σχέσεων ιεραρχίας των δύο φύλων και συμβάλλουν στην «προσοποίηση της ισότητας» (2009: 83).

Παρά το γεγονός ότι η συζήτηση για τη σχέση παιδιών και νέων με το σεξ και τα Μέσα δεν έχει λήξει, η διάχυση της χρήσης των νέων τεχνολογιών, και του διαδικτύου ειδικότερα, και η ευκολία πρόσβασης των νεαρών χρηστών σ' ένα «ρητά σεξουαλικό» (sexually explicit) περιεχόμενο, την έχει επαναφέρει στο επίκεντρο του ακαδημαϊκού, κοινωνικού και πολιτικού ενδιαφέροντος. Όπως συνέβη και με παλαιότερα Μέσα, οι διαδικτυακές τεχνολογίες αντιμετωπίστηκαν αρχικά συχνά με φόβο και καχυποψία – όπως επίσης και σαν πανάκεια, σε μια σειρά από προβλήματα. Οι επιδράσεις των Μέσων αποτελούν αντικείμενο ακαδημαϊκής μελέτης ήδη από τις δεκαετίες του 1930 και του 1950, όταν ήταν ο κινηματογράφος, το λαϊκό θέατρο του 19ου αιώνα, τα κόμικς και η τηλεόραση που κινούσαν το ερευνητικό ενδιαφέρον (Barker & Petley, 2001). Από αυτή την άποψη, υπάρχουν κάποια διαχρονικά ερωτήματα, τα οποία απασχολούν τους ερευνητές σε σχέση με τις νέες μορφές Μέσων – τα οποία συνήθως έχουν να κάνουν με ανησυχίες γύρω από τις ηθικές αξίες, τη βία και το σεξ (Buckingham, 2008). Η σημερινή πλαίσιωση της διαδικτυακής κουλτούρας ως μιας ανεξέλεγκτης πηγής απειλών για την παιδική ασφάλεια είναι η τελευταία έκφραση ανησυχιών και φόβων για τον ερχομό των νέων τεχνολογιών, που χρονολογούνται από την εισαγωγή του τηλεγράφου και του τηλεφώνου (Marvyn, 1990), και αντικατοπτρίζει την αντίληψη για την έμφυτη αθωότητα της παιδικής ηλικίας.¹²

11. Βλέπε, για παράδειγμα, το νέο είδος πορνο-ραπ με τους Frauenarzt, και στίχους όπως «η πόρνη είναι το κοράς» και «ε, τσούλα, άνοιξε τα πόδια σου», ή τη συνεργασία των 8mm Overdose με τον Max Hardcore για την παραγωγή βίαιων μουσικών βίντεο.

12. Σύμφωνα με μια Δυτική και μοντέρνα άποψη για το παιδί, τα παιδιά θεωρούνται ενάλωτα, αδύναμα και εξαρτώμενα (Archard, 2006), ενώ υπάρχει μεγάλη βιβλιογραφία για το ρόλο που έπαιξαν στη Δύση οι αντιλήψεις για την παιδικότητα από την εποχή της βιομηχανοποίησης (Cunningham, 1995· Holland, 1992), όπου το «παιδί» εξισώνεται με την «αθωότητα» και την «ελπίδα για το μέλλον».

Η έρευνα στο πεδίο αυτό, με αφετηρία τις ΗΠΑ, κυριαρχείται από τη διαπίστωση ότι ο όγκος και η ορατότητα σεξουαλικοποιημένου περιεχομένου έχει αυξηθεί όχι μόνο στο διαδίκτυο, αλλά και στη λαϊκή κουλτούρα. Είτε πρόκειται για παιδικές κούκλες είτε για G-string σχεδιασμένα για δεκάχρονα κορίτσια,¹³ στηθόδεσμούς για βρέφη και ενισχυμένους στηθόδεσμούς για παιδιά προ-εφηβικής ηλικίας,¹⁴ είτε ακόμα για προϊόντα λαϊκής κουλτούρας, τα παιδιά βρίσκονται αντιμέτωπα με έναν μεγάλο αριθμό μηνυμάτων σεξουαλικοποιημένου περιεχομένου. Λόγω της, φαινομενικά τουλάχιστον, ευρύτατης παρουσίας αυτών των μηνυμάτων, ο Τύπος, η πολιτεία, αλλά και πολλοί σχολιαστές και ακαδημαϊκοί, συζητούν τις πιθανές επιπτώσεις στην ανάπτυξη και τη συμπεριφορά των παιδιών (Atwood, 2006). Συνολικά, η καταναλωτική αγορά που απευθύνεται σε 10χρονα παιδιά αγγίζει τα 3 δισεκατομμύρια λίρες το χρόνο. Όπως επισημαίνουν και οι Gill (2009) και McRobbie (2009), ο συνδυασμός ατομικιστικής ιδεολογίας, σύγχρονου οικονομικού φιλελευθερισμού και εμπορευματοποίησης του φεμινιστικού ιδανικού της αυτονομίας και της ενδυνάμωσης (agency), δίνει έναυσμα για τη «θριαμβευτική επαναφορά της πατριαρχίας» (McRobbie, 2009: 85). Οι έρευνες στο χώρο αυτό, τα τελευταία χρόνια, δείχνουν να είναι ευαισθητοποιημένες προς τις αρνητικές επιπτώσεις του περιβάλλοντος αυτού για τα παιδιά και τα νέα κορίτσια.¹⁵ Επίσης, ο ρόλος των Μέσων σ' αυτή τη διαδικασία έγινε αντικείμενο μελέτης σχετικά πρόσφατα, και αυτό έχει να κάνει με την απήχηση του διαδικτύου ως μέσου επικοινωνίας τόσο στους νέους και τα παιδιά, όσο και στην πολιτιστική βιομηχανία γενικότερα. Οι πρώτες έρευνες πάνω στο φαινόμενο της σεξουαλικοποίησης, λοιπόν, προέρχονται από τρεις από τις πιο ισχυρές επικοινωνιακά βιομηχανικές χώρες, τις ΗΠΑ, την Αυστραλία και τη Μεγάλη Βρετανία, οι οποίες βρίσκονται αντιμέτωπες με την κοσμογονική αλλαγή των σύγχρονων επικοινωνιακών καναλιών στη διάθεση των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των παιδιών και των εφήβων. Μακροχρόνιες έρευνες πάνω στις επιπτώσεις της σεξουαλικοποίησης των νέων στην υγιή ψυχολογική και σωματική τους ανάπτυξη ολοκληρώθηκαν στις χώρες αυτές, οι οποίες στρέφονται στις προβληματικές πτυχές αυτών των μηνυμάτων (UK Home Office, 2010· Australian Senate, 2008· American Psychological Association, 2007).

Η Αμερικανική Ψυχολογική Εταιρεία κατέχει περίοπτη θέση σε ό,τι αφορά την άποψη για τις ζημιογόνες επιδράσεις της λαϊκής κουλτούρας, και τα πορίσματά της, ειδικότερα, αποτελούν σημείο εκκίνησης για την πολιτική που υιοθετείται σε διάφορες χώρες (όπως η Βρετανία, για παράδειγμα, στο *Home Office Review on Violence Against Women and Girls*, της ψυχολόγου Linda Papadopoulos). Βέβαια, όπως θα περίμενε κανείς, δεν συμφωνούν όλοι με την προσέγγιση των αρνητικών επιδράσεων των Μέσων και της σεξουαλικοποίησης της καθημερινότητας στη συμπεριφορά των παιδιών. Ενδεικτικά, ο David Buckingham και η ομάδα του ασκούν κριτική στην έρευνα της APA για τη σεξουαλικοποίηση των κοριτσιών (2007), λέγοντας ότι η συγκεκριμένη μελέτη όχι μόνο είναι προβληματική στον τρo-

13. Για παράδειγμα, οι δημοφιλείς κούκλες Bratz, για κορίτσια 5 χρονών, εμφανίζονται με δικτυωτά καλσόν και τακούνια, ο οίκος Abercrombie & Finch εμφάνισε τη σειρά εσωρούχων για μικρά κορίτσια (προ-εφηβικής και εφηβικής ηλικίας) σε στυλ στρινγκ, με αποτυπωμένες τις λέξεις «eye candy» και «wink wink» στο μπροστινό μέρος, ενώ σε πρόσφατη επίδειξη παρουσίαστηκαν υποδήματα με ψηλά τακούνια για βρέφη (Heelarious). Η υψηλού κύρους βρετανική φιλανθρωπική οργάνωση προστασίας των παιδιών NSPCC έχει καταδικάσει αυτά τα προϊόντα σε καμπάνιες της και ενώπιον της Βουλής της Σκωτίας και στη Βουλή των Κοινοτήτων.

14. Η αλλιώς «tweenies», έναν νέο όρο, τον οποίο επινόησε η βιομηχανία μόδας και παιδικών προϊόντων (παιχνίδια, ρούχα, κ.λπ.).

15. Στο σημείο αυτό, είναι χρήσιμο να έχουμε κατά νου και τα λόγια του Walter Kendrick: «Η αναγνώριση ενός προβλήματος –μαζί με τα θύματα, τους κακούς και τους ειδικούς στο πρόβλημα– επιτρέπει τον περιορισμό της κατηγορίας “πορνογραφία” και δημιουργεί ένα υποτιθέμενο σενάριο κινδύνου και, συνεπώς, διάσωσης» (1997: xiii).

πο με τον οποίο ορίζει τη «σεξουαλικοποίηση», και υποπίπτει σε σοβαρότατα μεθοδολογικά ολισθήματα (ανάμεσα στα οποία και η τάση να παρουσιάζει ενδείξεις συσχέτισης ως ενδείξεις αιτιότητας), αλλά και βασίζεται αποκλειστικά σε έρευνα για ψυχολογικές επιδράσεις, αγνοώντας ολοκληρωτικά κοινωνιολογικές, ανθρωπολογικές και ιστορικές ερμηνείες της σεξουαλικοποίησης. Τέλος, υποκύπτει στο συνηθισμένο λάθος να υποθέτει πως πορίσματα για το περιεχόμενο των Μέσων μπορούν να θεωρηθούν και απόδειξη των επιδράσεων αυτού του περιεχομένου στο ακροατήριο (Buckingham, Willett, Bragg & Russell, 2009). Ο Buckingham αναγνωρίζει, όμως, ότι το θέμα είναι δύσκολο και πολύπλοκο όχι μόνο στον ορισμό του, αλλά επίσης και όσον αφορά την προοπτική σχεδιασμού κατάλληλης δημόσιας πολιτικής, και συνεχίζει τονίζοντας ότι, μολονότι η σχέση παιδιού και Μέσων δεν είναι μονοσήμαντη (αντικρούοντας έτσι αναφορές που εμφανίζουν τους νέους ως παθητικούς δέκτες μηνυμάτων), αυτό δεν σημαίνει ότι μπορεί να αντιμετωπιστεί με ατομικιστικές προσεγγίσεις. Σε αυτό το σημείο, φαίνεται να υπάρχει κάποιος βαθμός σύγκλισης μεταξύ όσων αναλύουν τη σεξουαλικοποίηση της καθημερινότητας και όσων (σαν τον Buckingham) αντιδρούν σε οποιονδήποτε ορισμό του φαινομένου. Είναι αλήθεια, όμως, ότι ακόμα και ο Buckingham παραδέχεται ότι θα ήταν προτιμότερο να επικεντρώνεται η προσοχή μας όχι στη σεξουαλικοποίηση των νεαρών κοριτσιών, αλλά, αντίθετα, στις περιπτώσεις βίας και κακοποίησης που αυτά υφίστανται και ως αποτέλεσμα του τρόπου που ντύνονται (2009).

Αυτή ακριβώς η βία ενάντια στα κορίτσια και τις γυναίκες είναι και η κεντρική προβληματική της πρόσφατης έκθεσης του βρετανικού Υπουργείου Εσωτερικών (Μονάδα Βίαιου Εγκλήματος, 2010). Η έκθεση υιοθετεί τον ορισμό της έρευνας της Αμερικανικής Ψυχολογικής Εταιρείας, η οποία, παρά την κριτική που της έχει ασκηθεί για πιθανά μεθοδολογικά προβλήματα, εμφανίζεται ως η πρώτη ολοκληρωμένη ανάλυση και έρευνα των επιπτώσεων της σεξουαλικοποίησης. Τόσο η μετέπειτα έκθεση της Γερουσίας της Αυστραλίας (2008) όσο και η έκθεση της Μεγάλης Βρετανίας (UK Home Office, 2010) καταλήγουν στα ίδια συμπεράσματα. Δηλαδή η υπέρμετρη σεξουαλικοποίηση έχει ευρείες επιπτώσεις, που μόλις τώρα αναγνωρίζονται ως τέτοιες. Από την άλλη, η τάση να αναγνωρίζονται «αποδείξεις» βλάβης στην πορνογραφία και στη σεξουαλικοποίηση αναζητάται, εσφαλμένα, σε συνθήκες «επιστημονικού εργαστηρίου» (Sarikakis & Shaukat, 2008). Και ενώ είναι αλήθεια ότι τα συμπεράσματα και οι συνθήκες αξιολόγησης είναι πολύπλοκες και δύσκολες, αυτό δεν σημαίνει ότι η αναζήτηση λύσεων για το φαινόμενο αυτό πρέπει να παύσει, ή ότι, απορρίπτοντας τη συζήτηση (debate) απλώς ως «ηθικό παιχνίδι», αυτή είναι και η πιο χρήσιμη –σε επίπεδο πολιτείας και επιστημονικά– λύση. Για παράδειγμα, υπάρχει σειρά μελετών από τις σκανδιναβικές χώρες, την Αμερική και αλλού, μέσα από τις οποίες η διαπίστωση προβληματικών συμπεριφορών και αντιλήψεων, κατά τους ερευνητές, ανάμεσα στους νέους είναι ορατή· και ενώ θεωρείται αποτέλεσμα διαφόρων παραγόντων, φέρεται να είναι και άμεσα συνδεδεμένη με την κατανάλωση σεξουαλικοποιημένου ή πορνογραφικού περιεχομένου και τη γενικευμένη πίεση για την εξωτερική εμφάνιση και την προώθηση καταναλωτικής συμπεριφοράς (π.χ. Flood, 2009· Tankard Reist, 2009· Atwood, 2006· Jacobson, 2005· Cline, 2002· Russell, 2008).

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΚΕΝΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ

Τα παραπάνω επιβεβαιώνουν ότι η συζήτηση γύρω από τη βιομηχανία του σεξ και την πορνογραφία κάθε άλλο παρά έχει τελειώσει ή παλιώσει – αντίθετα, παραμένει επίκαιρη και πολιτικά θερμή όσο ποτέ άλλοτε. Παρά την ανάπτυξη των «σπουδών πορνογραφίας» (porn studies) ως επιστημονικού τομέα, οι περισσότερες μελέτες έχουν εστιάσει σε συγκεκριμένα κείμενα πορνογραφίας, αφήνοντας ένα ερευνη-

τικό κενό γύρω από τις πρακτικές παραγωγής και κατανάλωσης αυτών των κειμένων. Η παραγωγή πορνογραφικού περιεχομένου εξακολουθεί να μην έχει συζητηθεί αρκετά, ενώ το ζήτημα των παγκόσμιων αγορών σεξ παραμένει αμφιλεγόμενο για τις σπουδές πορνογραφίας. Στο παγκόσμιο σκηνικό, η παραγωγή πορνογραφικού περιεχομένου συνδέεται με στριπτιζάδικα (sex clubs), με τη διεθνή κινητικότητα της (γυναικείας) απασχόλησης, με νεοφιλελεύθερες πολιτικές απασχόλησης και γεωπολιτικές αλλαγές. Θα πρέπει να σημειωθεί, πάντως, ότι η σχετική βιβλιογραφία που αναφέρεται στην κατανάλωση της πορνογραφίας είναι σχετικά πρόσφατη (Smith, 2007 και 2009).

Η συζήτηση, όμως, για το τι είναι πορνογραφία, την παραγωγή της, ποιες (ζημιγογόνες) επιπτώσεις συνδέονται με τη χρήση της –αν τυχόν υπάρχουν τέτοιες επιπτώσεις–, και άρα πώς χρειάζεται να ρυθμιστεί νομοθετικά το ζήτημα της πορνογραφίας και του συναφούς περιεχομένου, διαφέρει από χώρα σε χώρα. Η Δανία, χαρακτηριστικά, ήταν η πρώτη που νομιμοποίησε απαγορευμένες μορφές πορνογραφίας το 1969, ακολουθούμενη από τη Δυτική Γερμανία το 1970 και τη Σουηδία το 1971, ενώ, εδώ και κάποια χρόνια, «σκληρή» πορνογραφία (hardcore) είναι διαθέσιμη δωρεάν σε δανέζικο καλωδιακό κανάλι. Στην Κίνα και τις ΗΠΑ, αντιθέτως, η κυρίαρχη στάση, και η αντίστοιχη νομοθεσία, είναι πολύ πιο περιοριστική. Τίποτα από αυτά, όμως, δεν έχει σημασία από τη στιγμή που εμφανίστηκε το διαδίκτυο, μέσα από το οποίο κάμπτονται οι περισσότεροι νομοθετικοί και άλλου είδους περιορισμοί. Κατά πόσο μπορεί να διαγνωστεί και να ελεγχθεί το ακατάλληλο περιεχόμενο (είτε μιλάμε για πορνογραφία είτε για πληροφορίες δημόσιου ενδιαφέροντος που αποκρύπτει ένα πολιτικό καθεστώς), παραμένει αντικείμενο συζήτησης και αντιπαράθεσης, ενώ το αν είναι αποτελεσματικότερη η νομοθετική ρύθμιση του ακατάλληλου περιεχομένου σε εθνικό επίπεδο, ή η αυτορρύθμιση των εμπλεκόμενων φορέων, είναι επίσης πολιτιστικά προσδιορισμένο: για παράδειγμα, στα κράτη-μέλη της Ε.Ε. επικρατεί το πρώτο, ενώ στις ΗΠΑ το δεύτερο (Ess, 2009).

Η κατάσταση των πραγμάτων έχει αλλάξει με την εξάπλωση των νέων τεχνολογιών και την παγκοσμιοποίηση. Ενώ, σε παλαιότερες δεκαετίες, η δημόσια συζήτηση για το σεξ ήταν περιορισμένη και οι χώροι κατανάλωσης του εμπορικού σεξ (σινεμά, στριπτιζάδικα, υπηρεσίες συνοδείας και οίκοι ανοχής) ήταν κοινωνικά κατακριτέοι, τώρα, με την κανονικοποίηση (normalization) της πορνογραφικής κουλτούρας, οι χώροι αυτοί –όχι μόνο στη φυσική, αλλά και στην ψηφιακή τους διάσταση– καταλαμβάνουν κεντρική θέση στη δημόσια και λαϊκή κουλτούρα, έχοντας αποτινάξει παλαιότερους χαρακτηρισμούς περί «βρόμικου» και «άσεμνου».¹⁶ Η ενσωμάτωση αυτών των χώρων και των δραστηριοτήτων στα Μέσα συνοδεύεται από μια ρητορική «γλάμουρ», ενώ, την ίδια στιγμή, μια άλλη πτυχή της βιομηχανίας του πορνό –αυτή που συνδέεται με τις συνθήκες παραγωγής και απασχόλησης στο χώρο, και το βαθμό εκμετάλλευσης ή κακοποίησης όσων απασχολούνται στην εν λόγω βιομηχανία– είναι πιο πολύπλοκη, λιγότερο «glamorous» (Sun, 2007) και σχετικά απρόσιτη από νομοθετική και ρυθμιστική άποψη (Sarikakis & Shaukat, 2008· Smail, 2009).

Ενδεικτικό του τελευταίου είναι ότι πολλές χώρες έχουν προσπαθήσει να περιορίσουν την πρόσβαση σε ορισμένους τύπους διαδικτυακής πορνογραφίας με διαφορετικούς τρόπους. Μέχρι πρόσφατα, η

16. Μερικές φορές, μάλιστα, ακολουθώντας μια πιο ρεβιζιονιστική φεμινιστική προσέγγιση (σε σύγκριση τουλάχιστον με την τυπικά αντι-πορνογραφική στάση της φεμινιστικής κριτικής της δεκαετίας του '80 και των αρχών του '90), η πορνογραφική κουλτούρα χαρακτηρίζεται και από μια σειρά από απολαύσεις. Βλ., ανάμεσα σε άλλα, Catherine Lumby (1997), για το δικαίωμα των γυναικών να συμμετέχουν στην κατανάλωση της πορνογραφίας, Camille Paglia (1993) και Laura Kipnis (1996), για την εξουσία που εμπεριέχει η γυναικεία σεξουαλικότητα και η αναπαράσταση της τελευταίας, ακόμα και μέσα από σαδομαζοχιστικές εικονογραφίες, Pamela Church Gibson (1993 και 2004), Linda Williams (2004).

νομοθετική προσπάθεια εστίαζε γύρω από το ερώτημα του «άσεμνου» για την κοινή γνώμη περιεχομένου. Αυτός ο προβληματισμός είναι μη παραγωγικός (non constructive) και αποπροσανατολιστικός, αφού δεν καταφέρνει να αντιμετωπίσει κανένα από τα ζητήματα που έχουν θέσει τόσο οι ριζοσπαστικές όσο και φιλελεύθερες παρατάξεις του φεμινιστικού κινήματος. Όπως τονίζουν οι Sarikakis και Shaukat (2008), επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον τους στη διάσταση του «άσεμνου», η πολιτεία εστιάζει την προσοχή της σε αφηρημένες ηθικοπλαστικές διατυπώσεις, οι οποίες, πρώτον, αλλάζουν καθώς αλλάζουν οι κοινωνίες. Την άποψή τους ενισχύει, για παράδειγμα, η σεξουαλικοποιημένη συμπεριφορά των γυναικών καλλιτεχνών, η οποία μπορεί να θεωρείται πια «αποδεκτή» (και αναγκαία, όπως εξηγήσαμε προηγουμένως), όμως αυτό δεν αποκλείει την ύπαρξη διαφορετικών ηθικών απαιτήσεων από γυναίκες και άντρες, που ουσιαστικά διαιωνίζουν αντί να καταργούν τον σεξισμό και την ανισότητα. Δεύτερον, δημιουργούν θύματα κοινωνικού «αποτροπιασμού» (εδώ αναφερόμαστε στις γυναίκες που εργάζονται στο χώρο της πορνογραφίας, για παράδειγμα, αφού είναι αυτές που «φαίνονται» προς τα έξω), χωρίς να προσφέρουν λύσεις για τα άμεσα προβλήματα που αυτές αντιμετωπίζουν, είτε πρόκειται για προβλήματα σωματικής υγείας και ακεραιότητας, είτε για ψυχολογικά προβλήματα. Νομοθετικά, ακόμα δεν έχει καταστεί δυνατή η ρύθμιση της λειτουργίας της βιομηχανίας της πορνογραφίας, προς όφελος, για παράδειγμα, των εργαζομένων σε αυτήν, ώστε να εξασφαλιστούν αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας και να προστατευτούν εργασιακά δικαιώματα. Συγκεκριμένα, η νομοθετική αδυναμία εντοπίζεται στο γεγονός ότι ζητήματα που συνδέονται άμεσα με την παραγωγή της πορνογραφίας παραμένουν στο περιθώριο, όπως οι συνθήκες παραγωγής ολόένα και πιο βίαιου περιεχομένου, οι κίνδυνοι υγείας των επαγγελματιών από έλλειψη προστασίας κατά τη διάρκεια του σεξ, η κατάχρηση ουσιών, καθώς και ψυχολογικά προβλήματα, σε τέτοιο σημείο, μάλιστα, ώστε οι γυναίκες της συγκεκριμένης βιομηχανίας να έχουν χαρακτηριστεί ως «ενάληπτη» ομάδα, που εκτίθεται σε σωματικούς, ψυχολογικούς κινδύνους και κινδύνους δημόσιας υγείας¹⁷ (Grudzen, Ryan, Margold, Torres & Gelberg, 2008). Οι οικονομικές απολαβές δεν είναι υψηλές για όλους τους απασχολούμενους/-ες στη βιομηχανία της πορνογραφίας, αφού οι περισσότεροι επαγγελματίες δεν λαμβάνουν μερίδιο από τα έσοδα και τα κέρδη των ταινιών τους – όπως συμβαίνει στη μουσική βιομηχανία.

Στη Μ. Βρετανία (2008) έγινε πρόσφατα μια σημαντική νομοθετική προσπάθεια να αντιμετωπιστεί η βίαιη πορνογραφία, η οποία είναι διαθέσιμη στο διαδίκτυο (καθώς οι νόμοι απαγορεύουν τη διακίνηση έντυπου ή ηλεκτρονικού υλικού στη χώρα με περιεχόμενο βίαιης πορνογραφίας). Επειδή υπάρχει η άποψη ότι η παραγωγή και η διανομή τέτοιου υλικού είναι δύσκολο να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά, η βρετανική κυβέρνηση υιοθέτησε το σκανδιναβικό (σουηδικό) μοντέλο και έστρεψε την προσοχή της στην *κατανάλωση* πορνογραφικού περιεχομένου. Ενώ υπήρξαν, όπως ήταν ίσως αναμενόμενο, αντιρρήσεις και ενστάσεις –ιδιαιτέρως από ένα μέρος του κοινού που θεώρησε ότι απειλούνταν οι προσωπικές του ελευθερίες (και ιδιαίτερα η σεξουαλική έκφραση σαδομαζοχισμού)–, παρ' όλα αυτά, ο νόμος τέθηκε σε ισχύ το 2009. Βίαιο περιεχόμενο θεωρείται πλέον το περιεχόμενο που δείχνει ξεκάθαρα (ή αυτό από το οποίο προκύπτουν) μέρη του ανθρώπινου σώματος να τραυματίζονται, νεκροφιλία, και σεξουαλικές πράξεις με ζώα (νεκρά ή ζωντανά). Όπως είναι αναμενόμενο, ούτε αυτός ο ορισμός έμεινε χωρίς κριτική. Τα πιο σημαντικά σημεία ένστασης αναφέρονται στο ότι ο νόμος δεν προβλέπει την

17. Η λίστα άμεσων προβλημάτων είναι μακρά και περιλαμβάνει HIV/AIDS, ηπατίτιδα, γονόρροια, γλαυκίδια, έρπητες, χρήση ναρκωτικών ουσιών, εγγειρητικές επεμβάσεις σε στήθος, κόλπο, τραύματα στο περίνεο, χημικά εγκαύματα, βία στο πρόσωπο ή σε άλλα μέρη του σώματος, ασφυξία, κατάθλιψη, σχιζοφρένεια, αυτοκτονία, μετα-τραυματικό στρες (Grudzen, Ryan, Margold, Torres & Gelberg, 2008).

πραγματική απεικόνιση βιασμού ως βίαιη πορνογραφία παρά μόνο εάν προκύπτει ορατός τραυματισμός,¹⁸ και στο ότι δεν εξυπηρετεί κανένα πολιτικό αίτημα των φεμινιστικών αγώνων – οποιασδήποτε «παράταξης».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Έπειτα από μια συζήτηση για το πώς ορίζεται η πορνογραφία, το άρθρο αυτό παρουσίασε με συντομία την ιστορική εξέλιξη της πορνογραφίας στην Ευρώπη και της συζήτησης σχετικά με την πορνογραφία στον φεμινισμό, μια συζήτηση που συνεχίζεται το ίδιο ένθερμα σήμερα, όσο και τη δεκαετία του 1970. Στη συνέχεια, αναλύθηκε ο τρόπος με τον οποίο η κουλτούρα του σεξ έχει διαπεράσει κάθε κομμάτι της καθημερινότητας και της λαϊκής κουλτούρας, καθώς και οι διαφορετικές αντιδράσεις που έχει προκαλέσει αυτή η εξέλιξη μεταξύ ερευνητών στο φεμινιστικό κίνημα. Το άρθρο ολοκληρώθηκε με έναν προβληματισμό σχετικά με τη δυσκολία νομοθετικής ρύθμισης του πεδίου της πορνογραφίας, ανεξαρτήτως γεωγραφικού μήκους και πλάτους. Σε σχέση με το τελευταίο, και όσον αφορά τη δική μας περίπτωση, στην Ελλάδα η έλλειψη οποιασδήποτε μέριμνας, ακόμα και πρόθεσης νομοθετικής κατανόησης του χώρου (εξαιρώντας την πρόσφατη νομοθεσία για την παιδική πορνογραφία), είναι προβληματική. Έχοντας υπόψη ότι η εγχώρια παραγωγή πορνογραφίας άνησε την εποχή της δικτατορίας, η ελληνική κοινωνία, παρακάμπτοντας ουσιαστικά τη σεξουαλική επανάσταση της δεκαετίας του 1960 και περνώντας κατευθείαν στην πορνογραφική έκφραση, αντιμετώπισε το φαινόμενο αυτό με υποκρισία, ψευτο-ηθική και πουριτανισμό. Σε κοινωνικό και πολιτειακό επίπεδο, η Ελλάδα σπάνια βρέθηκε να συζητά ανοιχτά και με ειλικρίνεια το ρόλο της πορνογραφίας στη δημόσια και ιδιωτική ζωή.¹⁹ Οι ανησυχίες, οι εντάσεις και οι ενστάσεις που έφερε στη δημόσια σφαίρα το φεμινιστικό κίνημα στην Ευρώπη και την Αμερική δεν κατάφεραν ποτέ να αποτελέσουν αντικείμενο ουσιαστικού δημόσιου διαλόγου στην Ελλάδα. Παρ' όλα αυτά, η κατανάλωση πορνογραφίας παρέμεινε μέρος της «κρυφής» κοινωνικής ζωής και συνεχίστηκε ακάθεκτη ως τις μέρες μας, όπως δείχνουν οι τιμές και οι αριθμοί σε σχέση με τα νέα Μέσα (Sarikakis & Shaukat, 2008). Αυτή η έλλειψη δημόσιου διαλόγου για την πορνογραφία, σε συνδυασμό με την ισχνή κοινωνία πολιτών, δηλώνει έλλειψη των απαραίτητων εργαλείων για να αντιμετωπίσει η ελληνική κοινωνία τις δομικές, πολιτιστικές και συμβολικές αλλαγές που συμβαίνουν αυτή τη στιγμή.

Ελπίζουμε πως είναι πλέον ξεκάθαρο ότι η συνειδητοποίηση της διείσδυσης και της δύναμης της πορνογραφίας στην καθημερινότητά μας είναι ένα βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση: η κουλτούρα της πορνογραφίας και οι νέες της εκφράσεις πρέπει να αντιμετωπιστούν από κοινού από κοινωνικούς φορείς, την πολιτεία, την πανεπιστημιακή κοινότητα, τη νομοθεσία, τα ακτιβιστικά και φεμινιστικά κινήματα. Αναγνωρίζοντας τις πολλαπλές και υποκειμενικές χρήσεις της πορνογραφίας, αλλά διατηρώντας, ταυτόχρονα, μια κριτική στάση απέναντι στο σύμπλεγμα παραγωγή-διακίνηση-κατανάλωση αυτού του περιεχομένου, επισημαίνουμε ότι ούτε η μονολιθική αντιμετώπιση όλων των μορφών πορνογραφικού υλικού ούτε η σχετικιστική άποψη –που ισχυρίζεται ότι δεν είναι δυνατή η κριτική, λόγω της

18. Το θέμα αναλύθηκε από νομικούς, ακαδημαϊκούς και ακτιβιστές – βλέπε, για παράδειγμα: Murray, 2009· McGlynn & Rackley, 2009.

19. Για μια από τις πρώτες έρευνες για το πώς αναπαρίσταται η πορνογραφία στον ελληνικό Τύπο, βλ. Τσαλίκη και Χρονάκη, 2008α και 2008β.

επιρροής της υποκειμενικότητας– είναι επικοινωνιακές. Αντί να διαιωνίζουμε τον «πόλεμο» μεταξύ των κατά και των υπέρ της πορνογραφίας, προτείνουμε μια προσέγγιση κοινού εδάφους, που θα αποφεύγει την υποκειμενικότητα και τον απόλυτο ατομικισμό. Η αξιολόγηση δε του πορνογραφικού υλικού είναι σημαντικό να γίνεται μέσα από κατάλληλες συνθήκες, συμπεριλαμβανομένων και των εξής:

- A. Αξιολόγηση περιεχομένου μέσα στο πλαίσιο παραγωγής του. Εξέταση και ενημέρωση γύρω από τις συνθήκες παραγωγής του περιεχομένου, των συνθηκών υγείας και ασφάλειας των πρωταγωνιστών.
- B. Αξιολόγηση της διακίνησης και παραγωγής του περιεχομένου σε σχέση με το αίτημα δίκαιων απολαβών των εργαζομένων στο χώρο, πέραν της «αμοιβής» ορισμένων σκηνηών (όπως γνωρίζουμε, η εικόνα συνεχίζει να αποφέρει άμεσες ή έμμεσες απολαβές στους παραγωγούς – πέρα από την πρώτη προβολή).
- Γ. Αξιολόγηση του περιεχομένου με τρόπο αντίστοιχο των άλλων μορφών πολιτισμικού περιεχομένου και της συμμόρφωσής του με διεθνώς αποδεκτές διακηρύξεις περί αξιοπρέπειας του ατόμου και ελευθερίας της σκέψης.
- Δ. Μακρόχρονη και συνεχή έρευνα στα παραπάνω πεδία, ενεργή αναζήτηση των εμπειριών των εργαζομένων στο χώρο και σεβασμό στην αξία της προσωπικής κατάθεσης αυτών.
- Ε. Ανοιχτός διάλογος με τη νεολαία για την κουλτούρα του σεξ. Διάλογος για ζητήματα σεξουαλικότητας και ισοτιμίας στις σχέσεις, σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, δημιουργία χώρων (διαμεσολαβημένων και φυσικών) για την ανταλλαγή απόψεων μεταξύ νέων.

Ελπίζουμε με αυτό το άρθρο να συμβάλουμε, σε κάποιο βαθμό, στη διεύρυνση του διαλόγου γύρω από τη βιομηχανία του σεξ, αφήνοντας πίσω μας τα διαφορετικά σημεία εκκίνησης και την πολιτική τοποθέτηση που χαρακτηρίζει την καθημέρα μας. Παραμερίζοντας, λοιπόν, αυτά που μας διαφοροποιούν σε αυτή τη συζήτηση, πιστεύουμε ότι, στη σημερινή «μετα-φεμινιστική» εποχή, οι διαφορετικές φωνές της φεμινιστικής κριτικής μπορούν και πρέπει να έρθουν σε ανοιχτό διάλογο, και ότι η σεξουαλικολογία της καθημερινής κουλτούρας είναι κάτι πολύπλοκο και αντιφατικό, και απαιτεί πολυφωνία και περαιτέρω έρευνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- American Psychological Association (2007). *Report of the APA Task Force on the Sexualisation of Girls*. Πρόσβαση 1/2/2010, διαθέσιμο στο: <http://www.apa.org/pi/wpo/sexualization.html>.
- Amy-Chinn, D. (2006). «This is just for me(n): How the regulation of post-feminist lingerie advertising perpetuates women as objects». *Journal of Consumer Culture*, τόμ. 6, τχ. 2: 155-175.
- Archard, D. (2006). «The moral and political status of children». *Public Policy Research*, March-May 2006: 6-12.
- Australia, The Senate, Standing Committee on Environment, Communications and the Arts (2008). *Sexualisation of children in the contemporary media Commonwealth of Australia*. Πρόσβαση 1/2/2010, διαθέσιμο στο: http://www.aph.gov.au/senate/committee/eca_ctte/sexualisation_of_children/report/report.pdf.
- Atwood, J. D. (2006). «Mommy's Little Angel, Daddy's Little Girl: Do You Know What Your Pre-Teens Are Doing?». *American Journal of Family Therapy*, τόμ. 34, τχ. 5: 447-467.
- Barker, M. & Petley, J. (eds) (2001). *Ill Effects: The Media Violence Debate* (2η έκδοση). London: Routledge.

- Buckingham, D., Willett, R., Bragg, S. & Russell, R. (2009). «Sexualized Goods Aimed at Children», Τελικό Πόρισμα, RESEARCH CONDUCTED FOR THE SCOTTISH PARLIAMENT, JUNE-DECEMBER 2009, REFERENCE: 2008-09/01/EOC. Πρόσβαση 1/1/2010, διαθέσιμο στο: <http://www.scottish.parliament.uk/s3/committees/equal/reports-10/eor10-02.htm#2>.
- Buckingham, D. (2008). «The Impact of the Media on Children and Young People with a particular focus on the internet and video games». Πόνημα για το *Byron Review on Children and New Technology*. Πρόσβαση 30/1/2010, διαθέσιμο στο: www.dcsf.gov.uk/byronreview.
- Carter, C. & Weaver, K. (2003). *Violence and the Media*. Buckingham: Open University Press.
- Church Gibson, P. (1993). *Dirty Looks: Women, Pornography, Power*. London: BFI.
- Church Gibson, P. (ed.) (2004). *More Dirty Looks: Gender, Pornography, and Power*. London: BFI.
- Cohen-Eliya, M. & Hammer, Y. (2004). «Advertisements, Stereotypes, and Freedom of Expression». *Journal of Social Philosophy*, τόμ. 35, τχ. 2 (πρόσβαση 30/1/2010, διαθέσιμο στο SSRN: <http://ssrn.com/abstract=520043>).
- Cole, S. K. (1999). «I Am the Eye, You are my Victim: The Pornographic Ideology of Music Video». *Enculturation*, τόμ. 2, τχ. 2 (πρόσβαση 20/2/10, διαθέσιμο στο: http://enculturation.gmu.edu/2_2/cole/index.html).
- Cullity, J. & Younger, P. (2004). «Sex Appeal and Cultural Liberty: A Feminist Inquiry into MTV India». *Frontiers: A Journal of Women's Studies*, τόμ. 25, τχ. 2: 96-122.
- Cunningham, H. (1995). *Children and Childhood in Western Society since 1500*. London: Longman.
- Duits, L. & Van Zoonen, L. (2006). «Headscarves and Porno-chic: Disciplining Girls' Bodies in the European Multicultural Society». *European Journal of Women's Studies*, τόμ. 13, τχ. 2: 103-117.
- Dyzenhaus, D. (1992). «John Stuart Mill and the Harm of Pornography». *Ethics*, τόμ. 102, τχ. 3: 534-551.
- Dworkin, A. (1981). *Pornography: Men Possessing Women*. London: The Women's Press.
- Ess, Ch. (2009). *Digital Media Ethics*. Cambridge: Polity.
- Flood, M. (2009). «The harms of pornography exposure among children and young people». *Child Abuse Review*, τόμ. 18, τχ. 6: 384-400.
- Gill, R. (2009). «Supersexualize Me: Advertising and the "Midriffs"». Στο F. Attwood (ed.), *Mainstreaming Sex: The Sexualization of Western Culture*. London: I. B. Tauris.
- Grudzen, C. R., Ryan, G., Margold, W., Torres, J. & Gelberg, L. (2008). «Pathways to Health Risk Exposure in Adult Film Performers». *Journal of Urban Health Bulletin of the New York Academy of Medicine*, τόμ. 86, τχ. 1: 67-78.
- Gubar, S. & Hoff, J. (eds) (1989). *For Adult Users Only: the Dilemma of Violent Pornography*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Guinn, D. (2007). «Pornography, Prostitution and International Sex Trafficking: Mapping the Terrain». Στο D. E. Guinn & M. Di Carro (eds), *Pornography: Driving the Demand in International Sex Trafficking*. Captive Daughters Media: Xlibris.
- Hardy, S. (2009). «The New Pornographies: Representation or Reality?». Στο F. Attwood (ed.), *Mainstreaming Sex: The Sexualization of Western Culture*. London: I. B. Tauris.
- Hoff, J. (1989). «Why is there no History of Pornography?». Στο S. Gubar & J. Hoff (eds), *For Adult Users Only: The Dilemma of Violent Pornography*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Holland, P. (1992). *What Is a Child? Popular Images of Childhood*. London: Virago.
- Hunt, L. (1996). «Introduction». Στο L. Hunt (ed.) *The Invention of Pornography: Obscenity and the Origins of Modernity, 1500-1800*. New York: Zone Books.
- Jacobson, M. (2005). «Young People and Gendered Media Messages». NORDICOM. *The International Clearinghouse on Children, Youth and Media*. Göteborg University.
- Kendrick, W. (1987). *The Secret Museum: Pornography in Modern Culture*. New York: Penguin.
- Kipnis, L. (1996). *Bound and Gagged: Pornography and the Politics of Fantasy in America*. Durham, NC: Duke University Press.
- Levande, M. (2007). «Women, Pop Music, and Pornography». *Meridians: Feminism, Race, Transnationalism*, τόμ. 8, τχ. 1: 293-321.
- Levy, A. (2005). *Female Chauvinist Pigs: Women and the Rise of Raunch Culture*. New York: Free Press.
- Lumby, C. (1997). *Bad Girls: The Media, Sex and Feminism in the 90s*. St Leonards: Allen and Unwin.

- McGlynn, C. & Rackley, E. (2009). «Criminalising Extreme Pornography: A Lost Opportunity». *Criminal Law Review*, τόμ. 4: 245-260.
- McNair, B. (2002). *Striptease Culture: Sex, Media and the Democratization of Desire*. New York: Routledge.
- McNair, B. (1996). *Mediated Sex: Pornography and the Postmodern Culture*. London: Arnold.
- McRobbie, A. (2009). *The Aftermath of Feminism: Gender, Culture and Social Change*. London: Sage.
- Mudge, B. K. (2000). *The Whore's Story: Women, Pornography, and the British Novel, 1684-1830*. Oxford: Oxford University Press.
- Murray, A. D. (2009). «The reclassification of extreme pornographic images». *Modern Law Review*, τόμ. 72, τχ. 1: 73-90.
- Paasonen, S., Nikunen, K. & Saarenmaa, L. (eds) (2007α). *Pornification: Sex and Sexuality in Media Culture*. Berg: Oxford.
- Paasonen, S., Nikunen, K. & Saarenmaa, L. (2007β). «Pornification and the Education of Desire». Στο S. Paasonen, K. Nikunen & L. Saarenmaa (eds), *Pornification: Sex and Sexuality in Media Culture*. Berg: Oxford.
- Paasonen, S. (2007). «Online Pornography, Normativity and the Nordic Context». Στο M. Sveningsson Elm & J. Sunden (eds), *Cyberfeminism in Northern Lights: Digital Media and Gender in a Nordic Context*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Paglia, C. (1993). *Sex, Art and American Culture*. London: Penguin.
- Paul, P. (2005). *Pornified: How Pornography is Damaging Our Lives, Our Relationships, and Our Families*. New York: Owl Books.
- Perry, I. (2003). «Who(se) Am I? The Identity and Image of Women in Hip-Hop». Στο G. Dines & J. M. Humez (eds), *Gender, Race and Class in the Media* (2η έκδοση). London: Sage.
- Poyner, R. (2006). *Designing Pornotopia: Travels in Visual Culture*. New York: Princeton Architectural Press.
- Railton, D. & Watson, P. (2007). «Sexed Authorship and Pornographic Address in Music Video». Στο S. Paasonen, K. Nikunen & L. Saarenmaa (eds), *Pornification: Sex and Sexuality in Media Culture*. Berg: Oxford.
- Russell, D. (χ.χ.). «Introduction. What is Pornography?». Πρόσβαση 12/2/2010, διαθέσιμο στο: <http://www.dianarussell.com/pornintro.html>.
- Sarikakis, K. & Shaukat, Z. (2008). «The Global Structures and Cultures of Pornography: The Global Brothel». Στο K. Sarikakis & L. Shade (eds), *Feminist Interventions in International Communication*. New York: Rowman and Littlefield.
- Sigel, L. (2000). «Filth in the Wrong People's Hands: Postcards and the Expansion of Pornography in Britain and the Atlantic World, 1880-1914». *Journal of Social History*, τόμ. 33, τχ. 4: 859-885.
- Smaill, B. (2009). «Documentary investigations and the female porn star». *Jump Cut: A review of contemporary media*, τόμ. 51. Πρόσβαση 12/2/2010, διαθέσιμο στο: <http://www.ejumpcut.org/currentissue/femalePornstars/text.html>.
- Smith, C. (2009). «Pleasing Intensities: Masochism and Affective Pleasures in Porn Short Fictions». Στο F. Attwood (ed.), *Mainstreaming Sex: The Sexualization of Western Culture*. London: I. B. Tauris.
- Smith, C. (2007). *One for the Girls! The Pleasures and Practices of Reading Women's Porn*. Bristol: Intellect.
- Sun, C. F. (2007). «The Fallacies of Fantasies». Στο D. E. Guinn & M. Di Caroo (eds), *Pornography: Driving the Demand in International Sex Trafficking*. Captive Daughters Media: Xlibris.
- Tankard Reist, M. (2009). *Getting Real: Challenging the Sexualisation of Girls*. Melbourne: Spinifex.
- Tsaliki, L. & Chronaki, D. (2008α). «Villains, victims and heroes: The representation of pornography in contemporary Greek press». Εισήγηση στο συνέδριο «Globalisation Media and Adult/Sexual Content: Challenges to Regulation and Research», Athens, September 29-30, 2008 (<http://sgsei.wordpress.com/>).
- Tsaliki, L. & Chronaki, D. (2008β). «Take a walk on the wild side: The representation of online risks for children in contemporary Greek press». Εισήγηση στο συνέδριο «Communication Policies and Culture in Europe», ECREA Conference, Barcelona, November 25-28, 2008.
- West, C. (2003). «The Free Speech Argument Against Pornography». *Canadian Journal of Philosophy*, τόμ. 33, τχ. 3: 391-422.
- Whiteley, S. (1997). *Sexing the Groove: Popular Music and Gender*. London: Routledge.
- Williams, L. (2004). *Porn Studies*. Durham: Duke University Press.
- UK Home Office (2010). L. Papadopoulos, *Sexualisation of Young People Review*. Πρόσβαση 12/2/2010, διαθέσιμο στο: <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/Sexualisation-young-people.pdf>.